

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТРАФУ ЗА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ЗІ СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ДИТИНИ НА НАЛЕЖНЕ УТРИМАННЯ

THE PECULIARITIES OF THE INTRODUCTION OF FINES FOR ALIMONY ARREARS WITH THE AIM OF STRENGTHENING THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHT TO PROPER MAINTENANCE

Ярошенко А.С., к.ю.н.,
старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Костенко О.М., адвокат
Рада адвокатів Дніпропетровської області

Статтю присвячено вивченню особливостей запровадження штрафу за заборгованість зі сплати аліментів. Проведено аналіз судової практики із досліджуваного питання, що дозволило виявити проблемні питання застосування нового закону. Розглянуто питання дії норм сімейного законодавства в частині аліментних зобов'язань. Сформовано висновок щодо правової природи штрафу за заборгованість зі сплати аліментів та особливостей його застосування.

Ключові слова: аліменти, дитина, батьки, утримання, дія закону в часі, штраф.

Статья посвящена изучению особенностей введения штрафа за задолженность по уплате алиментов. Проведен анализ судебной практики по исследуемому вопросу, что позволило выявить проблемные вопросы применения нового закона. Рассмотрены вопросы действия норм семейного законодательства в части алиментных обязательств. Сформирован вывод относительно правовой природы штрафа за задолженность по уплате алиментов и особенностей его применения.

Ключевые слова: алименты, ребенок, родители, содержание, действие закона во времени, штраф.

The article is devoted to the study of the features of the introduction of a fine for arrears in the payment of alimony. The relevance of this study is attached to the adoption Act "On amendments to some legislative acts of Ukraine on the creation of economic prerequisites for strengthening the protection of the children's right to proper maintenance" on July 3, 2018 № 2475-VIII. The purpose of which was to ensure adequate conditions for the protection of the rights of the child, if the parents could not agree on the method of child maintenance, and therefore such a method of child maintenance is decided by the court. The Act provided for a number of legal innovations, in particular, a mechanism for imposing fines in the presence of arrears in the payment of alimony.

The analysis of judicial practice on the investigated question is carried out that allowed to reveal problem questions of application of the new law. The issues of operation in time of the norms of the family legislation, in relation to the maintenance obligations were considered. Issues of family legal responsibility are always considered, first of all, in the context of the protection of the rights and interests of the child. This approach is justified. Responsibility in family law is defined as a protective legal institution, within which the protection of rights is carried out and the consequences provided for by the sanction are unfavorable for the offender.

The conclusion about the legal nature of the penalty for arrears in the payment of alimony and the features of its application was provided. In family law, liability in the form of a fine for non-payment of alimony is not a punishment of the guilty, but rather an additional mechanism for the protection of the child.

Key words: alimony, child, parents, maintenance, operation of a law in time, fine.

03 липня 2018 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» № 2475-VIII, метою якого було забезпечення належних умов захисту прав дитини у випадку, коли батьки не змогли дійти згоди стосовно способу утримання дітей, а тому такий спосіб утримання дітей вирішується судом. Даним законом було передбачено низку правових новел, зокрема, запроваджується механізм накладення штрафів за наявності заборгованості зі сплати аліментів.

Проте система захисту дитини, що передбачена законодавцем, хоча і встановлена законом, не функціонує належним чином. З огляду на наявну проблему неоднозначного розуміння правозастосовними органами законодавчих нововведень, а також відсутність сталої судової практики з цього питання, проблема нарахування та сплати аліментів є актуальною та потребує додаткового дослідження. Питанню правового регулювання сплати аліментів присвячені праці таких вчених, як Л.В. Афанасьєва, В.А. Кройтор, Л.В. Сапейко, І.В. Жилінкова, та інших. Питання темпоральної дії закону ставало предметом розгляду в працях таких науковців, як С.С. Алексєєв, Д.Н. Бахрах, О.Ф. Скакун, А.О. Тилле, та інших.

Метою статті є визначення особливостей запровадження штрафів за заборгованість зі сплати аліментів.

У Конвенції про права дитини від 20.11.1989 закріплено, що батьки несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини [1].

Згідно з Конституцією України батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [2]. Ця норма більш детально конкретизується в положеннях Сімейного кодексу. Однак у ряді випадків права та інтереси дитини порушуються самими батьками або одним з них.

На практиці нерідко трапляються випадки, коли особа, яка зобов'язана виплачувати аліменти, не в змозі виконати в повній мірі або частково ці зобов'язання, отже, починає накопичуватися борг, і відповідно, утворюватися заборгованість зі сплати аліментів.

У виконавчому провадженні про стягнення аліментів у сторін зазвичай дві різні цілі у разі якщо збільшується заборгованість: особа, відповідальна за виплату аліментів, ймовірно, хоче, щоб суд скоротив або анулював заборгованість, тоді як особа, яка отримує аліменти, буде хотіти, щоб суд змусив платника виплатити заборгованість.

Особа, яка має заборгованість по сплаті аліментів (боржник), скоріш за все буде зацікавлена в тому, щоб

зменшити непогашену суму, тоді як особа, якій належить їх отримувати (стягувач), буде зацікавлена стягнути заборгованість. Особі, яка має заборгованість, здебільшого складно переконати суд пробачити весь борг або його частину. З іншого боку, примусове стягнення заборгованості на практиці може бути непростю справою. Наприклад, у разі якщо боржник не має джерела доходів, стягувач може виявити, що непогашена заборгованість ніколи не буде повернута.

Незважаючи на всі бар'єри і перешкоди, боржник може скоротити свою заборгованість, а іноді і повністю скасувати. Водночас стягувач з прийняттям нового закону отримав доступ до ефективних інструментів примусового виконання для збору простроченої заборгованості по аліментах.

Рішення про стягнення аліментів підлягає обов'язковому виконанню, як і будь-яке інше рішення суб'єкта владних повноважень. Крім того, відповідно до ч. 14 ст. 71 Закону «Про виконавче провадження» виконавець має право винести постанову про накладення на боржника штрафу за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів:

- за один рік – у розмірі 20 відсотків суми заборгованості;
- за два роки – у розмірі 30 відсотків суми заборгованості;
- за три роки – у розмірі 50 відсотків суми заборгованості [3].

Вказана правова норма викликає складнощі під час застосування та неодноразово ставала предметом судового розгляду. Під час розгляду подібних справ суд, крім іншого, повинен врахувати будь-які труднощі, що можуть бути викликані виконанням або невиконанням зобов'язань.

Дослідивши судову практику щодо застосування відповідальності у вигляді накладення штрафу за несплату заборгованості по сплаті аліментів, можна констатувати, що більшість судових рішень приймалася на користь боржника, що обґрунтовувалося утворенням такої заборгованості до набуття чинності вищезазначеним законом. Вважаємо за доцільне навести ряд прикладів.

Так, 24 січня 2019 р. Херсонським окружним адміністративним судом було розглянуто справу № 540/2611/18 про скасування постанови державного виконавця про накладення штрафу. В результаті судового розгляду суд доходить висновку, що заборгованість позивача щодо сплати аліментів стягувачу утворилася з 2014 року, а відповідальність у формі штрафу за таку несплату, яка передбачена абз. 3 ч. 14 ст. 71 Закону № 1404-VIII, введена лише у 2018 році, тому позивач не міг передбачити настання такої відповідальності у зв'язку із несвоечасністю такої сплати. Отже, притягнення позивача до відповідальності за порушення, яке передбачено абзацом 3 частини чотирнадцятої статті 71 Закону України «Про виконавче провадження», є неправомірним, оскільки позивач не міг передбачити настання цієї відповідальності у зв'язку із несвоечасністю такої сплати [4].

Аналогічного висновку доходить і Миколаївський окружний адміністративний суд 19 лютого 2019 р. по справі № 400/295/19. Зокрема, суд посиляється на конституційний принцип незворотності дії законів, які погіршують становище особи, який дає суду підстави для висновку про неправомірність застосування санкцій за дії (бездіяльність), які на момент, коли вони мали місце, за попереднього правового регулювання не були правопорушенням. Суд зазначає, що неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів є одним з аспектів загальновизнаного принципу правової визначеності як елемента принципу верховенства права, який відповідно до частини першої статті 8 Конституції України визнається і діє в Україні [5].

Також важливо зауважити, що в судовій практиці існує і протилежна думка щодо правової природи досліджуваних правовідносин. Під час розгляду 19 лютого 2019 р. Другим апеляційним адміністративним судом у місті Харкові справи № 440/4100/18 з'ясовано, що з 28.08.2018 року Законом № 1404-VIII встановлено, що строк обчислення державним виконавцем заборгованості зі сплати аліментів саме для застосування заходів, передбачених ч. 14 ст. 71 Закону № 1404-VIII, обчислюється з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання. Станом на 27.09.2018 року (тобто на день прийняття державним виконавцем оскаржуваної постанови) позивач, він же боржник у виконавчому провадженні № 339088, згідно з довідкою-розрахунком від 27.09.2018 року має заборгованість зі сплати аліментів по виконавчому листу.

З огляду на вищезазначене колегія суддів не погодилася із висновком суду першої інстанції щодо обґрунтованості вимог позивача, який стверджував, що заборгованість зі сплати аліментів утворилася з 2006 року, а відповідальність у формі штрафу за таку несплату, яка передбачена абзацом 3 ч. 14 ст. 71 Закону № 1404-VIII, введена лише у 2018 році і таким чином державний виконавець порушив положення ст. 58 Конституції України про те, що Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, і ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. При цьому колегія суддів зазначає, що на час прийняття державним виконавцем оскаржуваної постанови пункти 3, 12 статті 27 Закону № 2475-VIII у встановленому порядку не визнані такими, що не відповідають Конституції України [6].

Варто додати, що сторона боржника по вищезазначеній справі подавала касаційну скаргу на рішення апеляційної інстанції до Верховного Суду. Проте останнім відмовили у відкритті касаційного провадження, мотивуючи своє рішення тим, що аналіз ухвалених у цій справі судових рішень і доводів касаційної скарги не дає підстав для висновку, що рішення суду касаційної інстанції за наслідком розгляду касаційної скарги матиме значення для формування єдиної правозастосовної практики в такій категорії адміністративних справ [7].

У результаті проведення судової реформи в Україні, прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» був створений новий Верховний Суд. Одним з найголовніших завдань новоствореного судового органу є забезпечення сталості та єдності судової практики. На нашу думку, зважаючи, що питання стягнення штрафів за заборгованість зі сплати аліментів досить часто ставало предметом судового розгляду та вирішувалося судами неоднаково, єдина позиція Верховного Суду з даного питання сприяла б підвищенню ефективності застосування відповідних норм права.

Справи про оскарження накладення штрафу за несплату заборгованості по сплаті аліментів підсудні адміністративному суду, оскільки предметом оскарження є акт суб'єкта владних повноважень – постанова виконавця про накладення на боржника штрафу. Сторонами в адміністративному процесі є, з одного боку, особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів, а з іншого – виконавець (суб'єкт владних повноважень). Таким чином, особа, на чию користь стягується штраф, не приймає участь в процесі, а відтак інтереси дитини не можуть бути пред'явлені належним чином.

Питання зворотної дії закону в часі ставало предметом розгляду Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини

першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 9 лютого 1999 року. У зазначеному рішенні суд визначив, що за загальновизнаним принципом права, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акту в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце [8].

У науковій літературі під час дослідження дії закону в часі вчені-правознавці виділяють принцип негайної (безпосередньої) дії закону в часі, що розглядається як застосування норм до відносин, що виникли до набрання чинності новим законом, однак з дати набрання ним чинності. Як справедливо зазначає Д. Бахрах, за негайної дії норма закону поширюється не на майбутні відносини (перспективна дія закону), а на ті, що вже існують. При цьому новий закон застосовується не до нових прав і обов'язків, а до тих, які вже існують, негайно починаючи їх регулювання за новими правилами [9, с. 112].

Чинне сімейне законодавство не пов'язує сімейно-правову відповідальність з наявністю негативних наслідків (шкодою), за винятком майнової та моральної шкоди, заподіяної іншій особі, зокрема дитині. Заходи сімейно-правової відповідальності мають майновий чи особистий немайновий характер, проявляються у вигляді обмежень, позбавлення особистих немайнових прав, встановлення додаткових обов'язків.

Питання сімейно-правової відповідальності завжди розглядаються в контексті охорони і захисту прав та інтересів дитини. Такий підхід є цілком виправданим. Відповідальність у сімейному праві визначається як охоронний правовий інститут, в рамках якого здійснюється захист прав і реалізуються передбачені санкцією несприятливі для порушника наслідки.

Європейський суд з прав людини в рішенні від 7 грудня 2006 року по справі «Хант проти України» зазначає, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і дотримання такої рівноваги гарантує особливу увагу до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини [10].

Заходи сімейно-правової відповідальності мають розглядатися у нерозривному взаємозв'язку з заходами захисту. В теорії права і перші, й другі визнаються різновидами державного примусу. Основна відмінність поля-

гає в тому, що заходи відповідальності застосовуються за наявності вини правопорушника, тоді як заходи захисту – незалежно від вини.

Отже, законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» № 2475-VIII були запроваджені суттєві зміни в регулюванні сучасних відносин щодо сплати аліментів. Норми стосовно застосування штрафів за наявність заборгованості по сплаті аліментів на утримання неповнолітньої дитини викликали певні складнощі в правозастосовній практиці, про що свідчить досить велика кількість судових розглядів. Типовою стала ситуація, коли боржник, який має несплачену заборгованість по сплаті аліментів, оскаржував до суду постанову виконавця про накладення штрафу, мотивуючи свою скаргу тим, що зазначена заборгованість утворилася до набуття чинності вищезазначеним законом. У ряді випадків суд ставав на бік боржника, аргументуючи своє рішення неможливістю зворотної дії закону в часі. На нашу думку, така позиція суду є неправомірною, оскільки стаття Конституції про зворотну дію не може застосовуватися в даному випадку, оскільки йдеться про правовідносини, які є триваючими: вони виникли раніше і продовжуються після набуття чинності законом № 2475-VIII. Після набрання чинності даним законом 28.08.2018 р. особу може бути притягнуто до відповідальності навіть якщо частина заборгованості утворилася до набрання чинності законом, і в такому разі вона зобов'язана сплатити штраф за заборгованість по аліментах. Тобто постановою про накладення зазначеного стягнення виконавця, винесена після 28.08.2018 р., є законною як наслідок юридичних фактів, які виникли у минулому та тривають на момент прийняття відповідного правового акту. В даному випадку має місце принцип негайної дії закону в часі. Якщо заборгованість по несплаті аліментів існує, то починаючи з 28.08.2018 р., на особу може бути накладено штраф, інакше кажучи, закон застосовується до правовідносин негайно, з моменту набуття ним чинності.

Також варто зауважити, що принцип незворотності дії закону в часі, окрім випадків, коли він пом'якшує або скасовує відповідальність, передусім стосується кримінальної та адміністративної відповідальності. В сімейному праві така відповідальність є скоріше не покаранням винних, а додатковим механізмом захисту дитини, який покликаний забезпечити їй належні умови життя. Дані грошові кошти не відбираються державою як стягнення за вчинене правопорушення, а передаються на утримання дитини. Першочерговий захист інтересів дитини цілком відповідає як міжнародному праву, так і загальному принципу справедливості, який покладено в основу українського права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2016. № 30. ст. 5.
4. Рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 24.01.2019 р. № 540/2611/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79403770>.
5. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 19.02.2019 р. № 400/295/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79966526>.
6. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 19.02.2019 р. № 440/4100/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79955193>.
7. Ухвала Верховного Суду від 12.03.2019 р. по справі № 440/4100/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80418172>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 9.02.1999 р. № 1-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99/conv>.
9. Жилінкова І.В. Дія норм сімейного законодавства у часі. *Вісник Академії правових наук України*, 2006. № 4 (47). С. 108–118.
10. Рішення Європейського суду з прав людини від 7.12.2006 р. по справі «Хант проти України» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126/conv.